

Nog steeds wil het spraakgebruik dat iemand die op school zit, niet 'werkt'. Men kan zich als eindexamenkandidaat een jaar lang uit de naad werken, maar tot de 'werkende jongeren' behoort men niet; de opluchting waarmee al die generaties van schoolverlaters het straffe onderwijsregiem achter zich hebben gelaten om tot de categorie der 'actieven' (!) toe te treden, doet daaraan blijkbaar niets af.

De tegenstelling is extra ironisch, indien men ziet wat zich momenteel in onderwijs en arbeidsbestel aan ontwikkelingen aftekent. Terwijl de arbeid steeds meer in het teken komt te staan van 'zelfontplooiing', en de eis van 'humanisering van de arbeid' nu ook een wettelijke grondslag lijkt te gaan krijgen, maakt het hoger onderwijs een proces van rationalisatie en reorganisatie door, waarbij niet de ontplooiing van student en docent maar harde kostenoverwegingen voorop staan. De hierna volgende artikelen van De Gier en De Groot geven van deze stoelendans een goed beeld.

Ten dele is er natuurlijk sprake van een inhaaleffect. Het bedrijfsleven is lange tijd gefundeerd geweest op strikte efficiency-overwegingen en moet thans het belang van de werknemer steeds meer ruimte geven; anderzijds is het hoger onderwijs van huis uit een speeltuin geweest waarvan de kosten automatisch aan de overheid werden gedeclareerd. Nu ook het hoger onderwijs een massale aangelegenheid is geworden, gaan naast kostenfactoren ook bedrijfsmatig aandoende efficiency-maatregelen een steeds grotere rol spelen. Een universiteit met tien tot twintig duizend studenten kan met recht als — óók — een groot bedrijf worden beschouwd.

Wat tevens meetelt is de organisatiegraad van de betrokkenen. In de arbeidssector hebben de vakbonden als pressiegroep een stevige greep op de ontwikkelingen en maken daarvan gebruik om de omstandigheden waaronder wordt gewerkt in het belang van de werknemers te veranderen. In het hoger onderwijs daarentegen is de kortstondige periode van machtsontplooiing door de studentenbonden al weer lang verleden tijd; anders dan de werknemer kan de student geen vuist maken.

Dit verschil is weer grotendeels terug te voeren op de continuïteit van het arbeidsleven bij de gemiddelde werknemer — een levenslange activiteit — tegenover de weinige jaren dat de student in het onderwijs doorbrengt: studeren is per definitie een zeer tijdelijke zaak, een school is een doorgangshuis.

Ten slotte kan worden gewezen op een nieuwe arbeidsopvatting die bezig is door te breken: niet slechts middel — tot inkomen en ten dienste van produktie — maar tevens doel op zich zelf. Zet die opvatting door, dan raakt het belang van de consument op de achtergrond naargelang dat van de producent — de werknemer — meer gewicht wordt toegeschreven. Pikant is het te zien dat tegelijkertijd de idee van academische studie als bij uitstek vrije, intellectuele en culturele ontplooiing zonder aanwijsbaar direct nut, thans meer en meer als achterhaald wordt beschouwd.

'Recht op arbeid' en 'recht op onderwijs' worden dan ook niet meer gelijkelijk onderschreven. Terwijl de noodzaak van het scheppen van arbeidsplaatsen van links tot rechts de politieke strijdkreet bij uitstek is, ziet men gelaten toe hoe het aantal studieplaatsen wordt ingeperkt. Student en werknemer zijn bezig van plaats te wisselen.